

TURUK VE MAÂBİR MEKTEBİ VE İLK NİZAMNAMESİ (1862)

Roads and Bridges Engineering School and Its First Regulation (1862)

Ebubekir KEKLİK

Dr., ebubekirkeklik@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-7982-8980

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 08.07.2022

Kabul/Accepted: 26.07.2022

DOI: 10.51592/kulliyat.1144963

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Eğitimi, Turuk ve Maâbir Mektebi, Mülkiye Mühendis Mektebi, Sivil Mühendislik Okulu, Yollar ve Köprüler.

Keyword

Ottoman Education, Turuk and Maâbir School, Civil Engineering School, Roads and Bridges.

ÖZ

Turuk ve Maâbir Mektebi Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk sivil mühendislik okuludur. Okulun açılmasında başlıca etken ülkede yeni yol ve köprülerin inşası ve eskilerinin ıslah edilmesi için ihtiyaç duyulan mühendislerin yetiştirilmesi düşüncesidir. Bu amaçla ilk olarak Tanzimat döneminde ülkenin mühendis ihtiyacını karşılamak amacıyla Ticaret Nezaretine bağlı bir sivil mühendislik okulunun açılması tasarlanmış hatta Turuk ve Maâbir Mektebi adıyla açılması tasarlanan bu okul için 1862'de bir de nizamname kaleme alınmıştır. Ancak sivil mühendislik mektebinin bu tarihte açılıp açılmadığı bilinmemektedir. Ne var ki yaygın görüş Turuk ve Maâbir Mektebinin 1874'te açıldığı yönündedir hatta 1874 yılı Türkiye'de sivil mühendislik eğitiminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ancak kaynaklardan 1868'den itibaren Mülkiye Mühendis Mektebi adıyla bir sivil mühendislik okulunun faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. 1868 ila 1871 arasında faaliyet gösteren ilk sivil mühendislik okulu sadece dört yıl eğitim-öğretime devam ettikten sonra kapatılmış 1874 yılında yeniden açılmıştır. Bu çalışmada arşiv kaynaklarından da yararlanılarak Türkiye'de sivil mühendislik eğitiminin başlangıç tarihine ve ilk sivil mühendislik okuluna dair yeni bazı tespitler yapılmaktadır. Turuk ve Maâbir Mektebinin 1862 tarihli söz konusu nizamnamesi de ayrıntılı bir şekilde ele alınacak okulla ilgili daha önce hiç temas edilmeyen kaynaklara dayanılarak yeni bilgiler verilecektir.

ABSTRACT

Turuk and Maâbir School is the first civil engineering school established in the Ottoman Empire. The main factor in the opening of the school was the idea of training the engineers needed for the construction of new roads and bridges in the country and the improvement of the old ones. For this purpose, it was planned to open a civil engineering school affiliated to the Ministry of Commerce in order to meet the engineering needs of the country during the Tanzimat period. In fact, a regulation was written in 1862 for this school, which was planned to be opened under the name of Turuk and Maâbir Mektebi. However, it is not known whether the civil engineering school was opened on this date. However, the common view is that the Turuk and Maâbir School was opened in 1874, but it is understood from the sources that a civil engineering school has been operating under the name of Mülkiye Mühendislik Mektebi since 1868. The closure of the first civil engineering school, which was active between 1868 and 1871, after continuing education for only four years, misled the researchers, and 1874, the second opening date of the school, was accepted as the starting date of civil engineering education in Turkey. In this study, some new determinations are made about the start date of civil engineering education and the first civil engineering school in Turkey by making use of archival sources. The said regulation of the Turuk and Maâbir School dated 1862 will also be discussed in detail, and new information will be given based on the sources that have never been contacted before.

Atf/Citation: Keklik, E. (2022). "Turuk ve Maâbir Mektebi ve İlk Nizamnamesi (1862)". *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 17(Ağustos), 219-236.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ebubekir KEKLİK, ebubekirkeklik@hotmail.com

GİRİŞ

Türkiye'nin siyasi tarihindeki gelişmelerle eğitim alanındaki gelişmeler arasında büyük bir paralellik mevcuttur. Batı ülkeleri karşısında özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren, art arda gelen siyasi ve askeri yenilgiler, Osmanlı idarecilerini geleneksel kurumların yeniden tanzim edilmesine zorladı. Batıyla ilk karşılaşma öncelikle savaş meydanlarında olduğu için Batının üstünlüklerinin ilk görüldüğü yer de savaş meydanları oldu. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak Osmanlı modernleşmesi ilkin askeri kurumlarda başladı. İlhan Tekeli'ye göre Osmanlı toplumunda hiçbir kesim ordu gibi bir sınanma içinde değildi dolayısıyla ilk yenilikler de ilk sınanan kurumda yani orduda başladı (Tekeli 2012: 465).

Askeri alanda yapılan reform çalışmaları ister istemez başka alanlara da sirayet edecekti. Modern bir askeri teşkilat için bütün devlet yapısının modernleştirilmesi gerekliydi. Öncelikle sağlam bir mali yapı ve vergi sistemi kurulmalıydı, sağlam bir mali yapı ve vergi sistemi bunları idare edecek iyi yetişmiş bir bürokratik kadro ile mümkündü. Ayrıca yeni sistemi yönlendirecek gelişmiş bir adli nizama ihtiyaç vardı. Bütün bunlar ancak iyi işleyen ve ihtiyaca cevap verebilecek bir eğitim anlayışıyla tesis edilebilirdi. Bunun için eğitim sisteminin de yeniden yapılandırılması gerekmiştir (Ortaylı 2010: 27; Somel 2010: 36).

Ordunun Avrupa usullerine göre yeniden yapılandırılıp eğitilmesiyle başlayan modernleşme süreci, XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren askeri mühendishanelerin kurulmasıyla başlayıp XIX. yüzyılda ordunun cerrah ihtiyacını karşılamak için açılan askeri tıp okulunun ve harp okulunun tesisiyle ileri bir safhaya ulaştı. Mekteb-i Tıbbiyenin kurulmasında öncelikle ordunun doktor ihtiyacının karşılanması düşüncesi vardı (Berkes 2003: 186; Lewis 1993: 85). Nitekim ilk modern Osmanlı sivil mekteplerinin ortaya çıkması da yenilenen askeri kurumların ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgilidir. Başlangıçta yeni kurulan askeri okullara sıbyan mekteplerinden çıkan çocuklar alınıyordu. Ancak sıbyan mekteplerinde çoğu kere çocuklara temel okuma yazma becerisi bile kazandırılmadığı için askeri okullarda işe en başından başlanmak zorunda kalınıyordu. Bu durum askeri okullardaki eğitim seviyesinin arzu edilen noktaya gelmesini engelliyor, zaman kaybına sebep oluyordu. Hâlbuki ordunun subay ihtiyacı zaman kaybına tahammül edilemeyecek vaziyetteydi. Bu, ilkin sıbyan mektepleri konusunun yeniden ele alınmasını, sıbyan mekteplerinin ıslahı konusunda arzu edilen sonucun elde edilemeyeceği anlaşılınca askeri okullara kaynak sağlayacak yeni tarz okulların tesis edilmesini kaçınılmaz bir zorunluluk hâline getirdi (Alkan 2005: 148).

Askeri alanda yapılan reformlar ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan eğitim kurumları da Osmanlı Devleti'nin sorunlarına çare olamadı. Bu durum, Osmanlı idarecilerine sorunun çok daha köklü sebeplere dayandığını göstermesi bakımından önemlidir. İşte Tanzimat, sorunların çok daha köklü tedbirlerle çözülmesi için atılmış en önemli adımlardan biridir. Tanzimat döneminde eğitim meselesi artık sadece iyi asker yetiştirmek için lazım olan bir vasıta olarak ele alınmaktan çıkmıştır.

Tanzimat döneminde başlayan reformların başarıya ulaşmasını eğitime önem verilmesine bağlayan Sultan Abdülmecid, 1845'te Bâbâliyi ziyaret ederek devlet adamlarının dikkatini bu noktaya çekmiş ve bir hatt-ı hümayun

yayımlamıştır. Tanzimat idealinin başarıya ulaşması için başta devlet ileri gelenleri olmak üzere bütün imparatorluk halkının bu idealleri benimseyecek bir bilince sahip olması gerekiyordu. Sultan, hatt-ı hümayunla devlet ilerigelenlerini sert bir dille azarlamış ve uyarmıştır (Erdoğan 1996: 193). Padişah, devlet adamlarına hitaben, ahalinin refahı için her türlü önlemi alınız diyor, terakki yollarını gerek din gerek dünya işlerinde bilgisizliğe son verilememesine bağlıyordu. İlimlerin ve fenlerin öğretilceği sanayi okullarının kurulmasına öncelik verilmesini istiyordu (Sakaoğlu 1991: 73; Akyüz 2011: 14).

Tanzimat döneminde eğitim alanında yapılan modernleşme çalışmalarının en önemli adımı 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayımlanmasıdır. Bu nizamname Osmanlı eğitim tarihinde bir dönüm noktasıdır. Fransız eğitim sisteminin etkisi altında hazırlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, merkezde ve vilayetlerde genel eğitimi sağlam bir düzene sokmayı hedefleyen ilk kapsamlı metindir (Somel 2010: 116). Eğitimde ilk modernleşme hareketlerinin başlangıcından beri farklı ve bazısı resmi olmayan kuruluşlarca parça parça yürütülmeye çalışılan Osmanlı eğitim işleri ve ıslahat çalışmaları ilk defa olarak bir bütünlük içinde bu nizamname ile ele alındı.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, okulları mekatib-i umumiye ve mekatib-i hususiye olarak ikiye ayırıyordu. Umumi mekteplerin denetim ve idaresi devlete ait olacak, özel okulların ise sadece gözetimi devlete, kuruluş ve idareleri kişilere veya dinî cemaatlere ait olacaktı. Mekatib-i hususiye Müslümanlar tarafından açılan özel okullar ve gayrimüslimler tarafından açılan özel okullar olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Gayrimüslimler tarafından açılan hususi mektepler de üçe ayrılıyordu. Bunlar, cemaatler ve patrikhane tarafından kurulan milli mektepler, şahıslar tarafından açılan eşhas mektepleri ve ecnebi mektepleridir. Umumi mekteplere gelince, ilk derecedeki mektepler, sıbyan mektepleri ve rüştiyeler; ikinci derecedekiler, idadi ve sultaniler ve üçüncü derecedekiler mekatib-i âliye yani yükseköğretim kurumları olarak üç ana kısma ayrılmaktaydı. Nizamnameye göre, Osmanlı eğitim sistemi sıbyan, rüştiye, idadi, sultani ve âli mektepler olmak üzere beş dereceden oluşacaktı.¹

**

Tanzimat döneminde ülke yönetimi ve bayındırlık işlerine dair de bazı yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler içerisinde özellikle konumuz açısından önemli olan Meclis-i Maâbirin kurulmasını zikretmek gerekir. Meclis-i Maâbir ülkede yol, köprü, kanal, bina gibi imar işlerini müzakere etmek amacıyla Nafia Meclisinin bir alt şubesi olarak 1857'de kuruldu. Meclisin üyeleri Avrupa'dan getirilen mühendislerden ve ülkenin durumuna vâkif kişilerden oluşmaktaydı (Akyıldız 1993: 264). Ticaret Nezaretine bağlı olan Meclis-i Maâbir yeterli ve yetişmiş personelle donatılacak ve yabancı dil bilen elemanlarla takviye edilecekti (Çadircı 1991: 154). Meclis-i Maâbir miri ormanların muhafazası, ağaç kesim vaktinin belirlenmesi, orman memurlarının tayinine dair layiha tanzimi gibi konuların yanı sıra; bentler, su kemerleri, köprü ve kanalizasyon inşası gibi imar faaliyetleri ile ilgili konularda hükümete görüş beyan etmekle mükellefi (Keskin 2005: 19).

14 Eylül 1858 tarihli bir nizamname ile Meclis-i Maâbirin çalışma esasları belirlendi. Meclis-i Maâbirin görevleri nizamnamenin birinci maddesinde dokuz başlık altında sayılmaktaydı. Buna göre ülkedeki bütün yol, köprü, sokak, demiryolu, talî yollar ve geçitlerin tesviyesi, inşası, yolcu ve eşyalara mahsus nakliyenin temini, ticaret

¹ "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" metni için bakınız, *Düstur, I. Tertip, c. II. 184-219*; Tam metin Transkripsiyonu için bakınız: (Özalp 1982: 165-197); (*Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme 2014*. İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları. 103-215). Nizamnamenin özeti için bakınız: (Antel 1999: 450-461).

limanı yapmak için limanlarda gerekli olan rıhtım, set, havuz gibi şeylerin inşası, nehir ve ırmakların seyr-i sefaine elverişli hâle getirilmesi, lüzumlu bent ve setlerin inşasıyla gerekli yerlerin temizlenmesi, sulama kanallarının açılması, bataklıkların ıslah edilerek ziraate açılması, maden ve taş ocakları açılması, su ile çalışan makinelerin kurulup çalıştırılması, şehirlere su getirilip dağıtılması, su kemerleri ve kanalizasyon sisteminin inşası, şehirlerin aydınlatılması, devlete ait ormanlardan odun kesilmesi, padişaha ait binalar ve inşaatların bütün işlerine bakılması hakkında her türlü görüşme ve teklif Meclis-i Maâbir tarafından yürütülecekti. Nizamnamenin ikinci maddesine göre ise yukarıda zikredilen konularla ilgili her türlü talimat, mazbata ve layiha Meclis-i Maâbir tarafından hazırlanacak ve onay için Bâbîâliye sunulacaktı (Tozlu 1999: 647). Öte yandan deniz ve nehirlerdeki ulaşım konuları da bu meclise havale edilmişti.

Meclis-i Maâbirin çalışmaları sonunda, yol yapımı belirli kurallara bağlanmış yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Karayolları konusundaki ilk nizamname de bu arada 1861'de, *Memalik-i Mahruse-i Şahane Yollarının Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamnamedir*² adıyla hazırlanmıştır. Altı bölüm ve 31 maddeden oluşan söz konusu nizamname 14 Ağustos 1869 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (Çadircı 1991: 154). Nizamname ile ülke genelinde yollar, ilk üçünde araba işlemek üzere dörde ayrılmaktaydı. İlk bölümde yapılacak yolların teknik özellikleri gösterilmekteydi. İkinci bölümde mevcut yolların tamir ve düzenleme esaslarına yer verilmekteydi. Burada yol yapımında görev yapacak kalifiye personel arasında mühendis, yardımcı mühendis ve üç sınıf amele reisi sayılmaktadır. Nizâmname ile Meclis-i Maâbirin içinde bir müdürün yönetiminde, yeterli sayıda mühendis, müfettişler ve hizmetin gerektirdiği kadar memurdan oluşacak yeni bir birim, Turuk ve Maâbir idare-i mahsusası kurulmaktadır (Yazıcı 1992: 362-363). Söz konusu nizamnamenin 15. maddesi konumuz açısından son derece önemlidir zira bu maddede “muktedir mühendisler yetiştirilmek için mühendislik sanatına lüzumu olan şeyler tederrüs ve talimi zımında köprü ve kaldırım mektebi küşad olunacaktır” denilmektedir.

İlk Turuk ve Maâbir (Yollar ve Köprüler) Mektebi

Yukarıda da ifade edildiği üzere 1861 tarihli *Memalik-i Mahruse-i Şahane Yollarının Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamname*'nin 15. maddesinde “muktedir mühendisler” yetiştirilmek üzere mühendislik sanatında lazım olan şeylerin öğretilmesi için bir “köprü ve kaldırım” mektebi açılmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Meclis-i Maâbir tarafından bu okulun Turuk ve Maâbir Mektebi adıyla açılması için çalışmalar yürütülmüş hatta 1862'de bir nizamname layihası hazırlanmıştır. Ancak Turuk ve Maâbir Mektebinin bu tarihte açılıp açılmadığına dair elimizde somut bilgi yoktur. Ne var ki okulun ilk defa 1874'te Darülfünunun bir şubesi olarak açıldığına dair bilginin yanlış olduğu da ortadadır.³ Zira 1868, 1869, 1870, 1871 tarihli devlet salnamesine göre İstanbul'da bir Mülkiye Mühendis Mektebi olduğu görülmektedir. Mülkiye Mühendis Mektebi okulun Turuk ve Maâbir Mektebi adını almadan önceki ismidir. Nitekim 1874'te Darülfünunun bir şubesi olarak açılan Mülkiye Mühendis Mektebi bir yıl sonra Turuk ve Maâbir Mektebi adını almıştır.⁴ Bu durum 1874'ten önce Meclis-i Maâbirin öngördüğü gibi bir Mülkiye Mühendis Mektebi/Turuk ve Maâbir Mektebi açıldığını ancak henüz

² Nizamnamenin tam metni için bakınız: “Memalik-i Mahruse-i Şahane Yollarının Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamnamedir”, *Düstur, I. Tertip*. c. IV. 522-530.

³ Hem Ekmeleddin İhsanoğlu (2010: 15) hem de Emre Dölen'e göre (2009: 144) okulun ilk açılış tarihi olarak 1874'tür. Hasan Ali Koçer (1992: 77) kaynak göstermeksizin 24 Ocak 1866'da bir Mülkiye Mühendis Okulu açıldığını ancak bunun bir okuldan çok dershane durumunda olan bir eğitim yeri olduğunu söylemektedir.

⁴ 1292 tarihli devlet salnamesinde Mülkiye Mühendis Mektebi (s.134); 1293 tarihli devlet salnamesinde Turuk ve Maâbir Mektebi (s.136-137).

bilinmeyen bir sebeple kapandığını göstermektedir. Nitekim Osman Nuri Ergin 1865 tarihli bir Meclis-i Vâlâ mazbatasına göre eski Darülfünun binasında bir Mülkiye Mühendis Mektebi açılmak istenildiğini ancak başarılı olunmadığını dolayısıyla ilk Mülkiye Mühendis Mektebinin 1874'te Galatasaray'da açılan yeni Darülfünunun bir şubesi olarak açıldığını söylemektedir (Ergin 1977: 333). Görüldüğü üzere Osman Nuri Ergin yanılmaktadır zira yukarıda zikredilen devlet salnamelerinde 1874'ten önce de bir Mülkiye Mühendis Mektebi açıldığı görülmektedir. Ancak 1871 tarihli devlet salnamesinde Mülkiye Mühendis Mektebi kaydının üzerinde "Darülfünunda idüğü" ifadesinin bulunması Ergin'in söylediklerini bir yönüyle desteklemektedir. Söz konusu ifade devlet salnamelerine göre en azından 1868 ila 1871 arasında faaliyet gösterdiği anlaşılan ilk Turuk ve Maâbir mektebinin eski Darülfünun binasında eğitim-öğretim yaptığını düşündürmektedir.

Bu ilk Turuk ve Maâbir Mektebinin tam olarak hangi tarihte açıldığı, kaç yıllık bir okul olduğu ve eğitim-öğretime hangi binada devam ettiğine dair yukarıda zikredilen ipuçları dışında elimizde somut bilgi yok. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi Meclis-i Maâbir tarafından 1862 tarihinde bir Turuk ve Maâbir Mektebi nizamnamesi hazırlandığı ve söz konusu nizamnamenin Ticaret Nezareti tarafından Sadarete sunulduğu açıktır (A. }DVN.MKL. 75-20). Ticaret Nezaretinden Sadarete gönderilen 8 Nisan 1862 tarihli bir yazıda *Memalik-i Mahruse-i Şahane Yollarının Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamname*'nin 15. maddesinde belirtildiği üzere bir Turuk ve Maâbir Mektebi kurulmasının gerekliliğinden bahsedilmektedir. Söz konusu yazıda eğer bir Turuk ve Maâbir Mektebi açılırsa ilerde büyük faydalarının görüleceği, böyle bir okulun açılması için gösterilecek fedakârlığın elde edilecek menfaatler düşünüldüğünde çok cüzi kalacağına açık olduğu vurgulanmaktadır. Belgenin devamı hem Osmanlı ülkesindeki yol ve köprülerin durumu hem de mühendis ihtiyacı açısından çok dikkat çekicidir:

"Böyle bir mektep tesis olunursa bunun mülk ve milletçe pek çok faydası görülecektir. Bunun için gösterilecek fedakârlıkların elde edilecek menfaatler düşünüldüğünde çok cüzi kalacağı açıktır. Osmanlı ülkesindeki yollar hiçbir şekilde bu kötü hâlde bırakılamaz. Yolların ıslah ve tesviyesi gerekmektedir. Bu cihetle zikr olunan yolların ıslahı/tesviyesi ve harap halde bulunan köprülerin tamir ve inşası, bazı nehirlerin mecrasının değiştirilmesi ve bu gibi işlerin icrası için iki yüz-üç yüz mühendis istihdamına ihtiyaç olacağına binaen bir Turuk ve Maâbir Mektebi tesisi icab etmektedir..." (MVL.848-1)⁵

Meclis-i Maâbirin öngördüğü Turuk ve Maâbir Mektebinin nizamnamesi bile hazırlanmış olmakla birlikte okulun açılıp açılmadığına dair somut bilgi bulunmadığı yukarıda ifade edilmişti. Ancak 1868, 1879, 1870, 1871 tarihli devlet salnamelerinden İstanbul'da bir Mülkiye Mühendis Mektebi'nin açılmış olduğu kesin olarak bilinmektedir. Burada sorun, bu okulun ne zaman açıldığının ve 1871'den sonra niçin kapandığının tespit edilememesidir. 1868 tarihli devlet salnamesine göre Mülkiye Mühendis Mektebinin müdürü Hacı Hafız Ali Efendi'dir. Okulda sadece riyaziye, resim ve Fransızca derslerinin okutulduğu görülmektedir. Riyaziye hocası Binbaşı Ahmed Efendi, resim hocası Yüzbaşı Şahabeddin Efendi, Fransızca hocası ise İstefan Efendi'dir. Burada okulun öğrenci mevcuduna dair herhangi bir kayıt yoktur (Salname-i Devlet-i Aliyye 1285: 92). 1869 tarihli devlet salnamesine göre ise okulun müdürü Cemal Bey, riyaziye hocası Binbaşı Ahmed Efendi ve resim hocası Hüsnü Efendi'dir. Bir önceki yıl okulun dersleri arasında gösterilen Fransızca dersinin burada gösterilmediği dikkat çeker. Ayrıca okulun 35 öğrencisi bulunmaktadır (Salname-i Devlet-i Aliyye 1286: 109). 1870 ve 1871 tarihli devlet salnamelerinde

⁵ Belgenin tamamı için Ek I'e bakınız.

derslerin ve hocaların bir önceki yılın aynısı olduğu görülmekle birlikte okulun müdürünün kim olduğuna dair kayıt bulunmamaktadır. Öte yandan 1870’te okulun öğrenci sayısının 35 olduğu görülmekte 1871’de ise öğrenci sayısı belirtilmemektedir (Salname-i Devlet-i Aliyye 1287: 118; Salname-i Devlet-i Aliyye 1288: 135). Öğrenci sayısının 1869 ve 1870 yıllarında değişmemiş olması Mülkiye Mühendis Mektebinin açıldıktan sonra bir kereye mahsus öğrenci almış olduğunu düşündürmektedir.

Turuk ve Maâbir Mektebinin 1862’de Meclis-i Maâbir tarafından hazırlanan ilk nizamnamesi kırk altı maddeden oluşmaktadır. Nizamnameye göre Turuk ve Maâbir Mektebi teşkilinden maksat köprü mühendislerine devlet tarafından ihale olunan hizmetler için mühendis yetiştirilmesidir. Okul İstanbul’da açılacak ve Ticaret Nezaretinin idaresinde olacaktır. Okula alınacak öğrenci sayısı ihtiyaç duyulan mühendis miktarına göre Ticaret Nezareti tarafından belirlenecektir.

Turuk ve Maâbir Mektebi biri idadi şubesi diğeri asıl/büyük mektep olmak üzere iki kısımdan meydana gelecektir. İdadi şubesinde okutulacak dersler büyük mektebe alınacak öğrencilerden istenecek bilimlere dair olacağından mecburen riyaziye, fizik, kimya, kozmografi ve meteoroloji derslerini içerecektir. Büyük mektepte okutulacak dersler karayolları, demiryolları, köprü inşaatı, su yolları ve bataklık olan arazilerin kurutulmasına dair olacağından mühendisler için gerekli olduğu kadar matematiği, mimariyi, teknoloji ve mülki idareyi içerecektir.

Turuk ve Maâbir Mektebi idadi kısmına veya büyük mektebe girmek isteyen öğrencilerin yaşı yirmi beşten büyük on sekizden küçük olmayacak ve öğrenciler okula sınavla alınacaktır. Okulun müdürü maâbir mühendisleri arasından seçilecek ve Meclis-i Maâbir üyesi olacaktır. Dersleri Harbiye Nezareti tarafından uygun görülen bütün Mekteb-i Harbiye öğrencileri de dinleyebilecektir. Herhangi bir hastalığı bulunan veya vücutları maâbir hizmetlerine uygun olmayan kimseler okula kesinlikle kabul edilmeyecektir.

Turuk ve Maâbir Mektebinin idadi kısmı iki senelik olacak, dersler eylülde başlayacak ve sekiz ay devam edecektir. Büyük mektebin dersleri ise üç sene devam edecek, bir eğitim-öğretim dönemi ekimden başlayarak altı ay sürecektir. Ancak herhangi bir zorunluluk durumunda eğitim-öğretim süresi kısaltılabilecektir. Büyük mektebin öğrencileri yaz döneminde İstanbul civarında veya çeşitli vilayetlerde karayolu ve demiryolu çalışmalarında bulunmak üzere bir müdür idaresinde staja gönderilecek, mühendislik tecrübesi kazanmaları sağlanacaktır. Ders dönemi sonunda maharet ve liyakatleriyle öne çıkan öğrenciler yurt dışına gönderilecektir.

Turuk ve Maâbir Mektebi yatılı olmayacak ancak öğrenciler Ramazan ayıyla Cuma ve Pazar ve diğer tatil günleri dışında okulda bulunacaktır. Disiplinsiz hareket eden ve okulun kurallarına uymayan öğrenciler sınıfta bırakılacak, gerekirse de okuldan atılabilecektir. Öğrenciler her birine okula kayıt yaptırdığında birer aba ve her sene için ikişer takım elbise verilecektir. Mezun oldukları zaman da aynı şekilde öğrencilere birer aba ve ikişer takım elbise verilecektir. Ayrıca öğrencilere aylık maaş bağlanacaktır. İdadi şubesi öğrencilerine hangi sınıfta olursa olsun seksen, büyük mektep birinci sınıf öğrencilerine yüz elli, ikinci sınıf öğrencilerine iki yüz ve üçüncü sınıf öğrencilerine iki yüz elli kuruş aylık maaş verilecektir. Öte yandan büyük mektep öğrencilerine görevli olarak taşraya gönderilmeleri durumunda aylık bin iki yüz kuruş öğrenci maaşı ve bin kuruş harcırah verilecektir. Derslerini tamamlayarak büyük mektepten mezun olan öğrencilere “mühendis-i maâbir sınıf-ı sâlis” ünvanıyla beraber fiilen göreve başlayacakları tarihe kadar taşrada görevlendirilen öğrenci maaşı tahsis edilecektir. İdadi veya büyük mektepte bulunan ancak bir üst sınıfa geçemeyen öğrenciler en fazla bir yıl daha okula devam edebilecekler aksi takdirde kayıtları silinecektir (A.}DVN.MKL. 75-20).

İlk Turuk ve Maâbir Mektebinin kısa süre eğitim-öğretime devam ettikten sonra kapandığı ve ikinci defa 1874'te Darülfünununun bir şubesi olarak yeniden açıldığı bilinmektedir. İkinci Turuk ve Maâbir Mektebi de tıpkı ilki gibi Mülkiye Mühendis Mektebi adıyla açılmıştır.

İkinci Turuk ve Maâbir Mektebi

1874 yılı başlarında sivil mühendis yetiştirmek amacıyla dört yıllık bir okul açılması konusunda bir irade çıkmış ve Maarif Nazırı Ahmed Cevdet Paşa'nın başkanlığında Şura-yı Devlet reisi muavini, Nafia Nazırı Edhem Paşa, Maarif Müsteşarı Salih Efendi, Mekteb-i Sultani Müdürü Mösyö Grana ve Nafia Meclisi üyelerinden Mösyö Rithe'den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Komisyonca yapılan müzakereler sonucunda bir Mülkiye Mühendis Mektebi kurulması kararlaştırılmıştır (Dölen 2009: 143-144).

Komisyon tarafından bildirilen görüş sonucunda 8 Nisan 1874 tarihinde Sadarete bir rapor sunulmuş, tasarlanan dört yıllık Mülkiye Mühendis Mektebinin Mekteb-i Sultani dahilinde (ŞD. 207-32) iki yıllık bir okul olarak kurulması öngörülmüştür. Buna sebep olarak da Mülkiye Mühendis Mektebinin ilk iki yıl derslerinin Mekteb-i Sultani dersleriyle aynı olması ve buraya Mekteb-i Sultaniden mezun olan öğrencilerin alınması durumunda öğretim süresinin iki yıl kısalacak olması gösterilmiştir (İhsanoğlu 2010: 155). Söz konusu komisyon tarafından okulun nizamnamesi de hazırlanmıştır. Altı maddeden meydana gelen nizamnameye göre okulun kontenjanı 12 ila 15 kişi arasında sınırlandırılmıştır. Adaylar okula sınavla alınacak, sınavlar Nafia Nezareti mühendisleri tarafından yapılacak ve adaylarda en az Mekteb-i Sultani mezunları derecesinde bilgili olma şartı aranacaktır. Mülkiye Mühendis Mektebi Maarif Nezaretine bağlı olacak ancak Nafia Nezareti tarafından üç ayda bir teftiş edilecektir. Mezunlar Nafia Nezaretinde önce mühendis muavini ve daha sonra mühendis olarak istihdam edilecektir (İhsanoğlu 2010: 156; Dölen 2009: 144).

Birinci yılın sonunda Turuk ve Maâbir Mektebi adını alan Mülkiye Mühendis Mektebinin kuruluşunda Paris'te 1747'de açılan *Ecole des Ponts et Chaussees* adlı mühendislik mektebi örnek alınmıştır (İhsanoğlu 2010: 155). Birinci yılın sonunda öğrenim süresi dört yıla çıkarılan Turuk ve Maâbir Mektebi 19 Nisan 1874'te resmen kurulmuştur. Mekteb-i Sultani müdürü Sava Paşa'nın Mekteb-i Sultaninin 1875 yılı tevzi-i mükafat töreninde yaptığı konuşma Turuk ve Maâbir Mektebinin önemini göstermesi açısından çok dikkat çekicidir:

“Mülkiye Mühendis Mektebinden çıkacak talebenin emniyet-i istikbali (gelecek güvencesi) de hukuk doktorlarından hiç aşağı değildir. Çünkü Osmanlı hükümeti matematik ve fen bilimlerinde üstün maharetleri bulunan memurlara muhtaçtır. Ayrıca ülkemizde her gün demiryolları inşası ve maden aranması ve bu gibi daha pekçok sanatların icrası için çok sayıda şirket kurulmakta ve bu şirketler için lazım olan mühendisler şimdilik Avrupa'dan getirilmektedir” (İhsanoğlu 2010: 156; Dölen 2009: 145).

Turuk ve Maâbir Mektebi 1876'da yürürlüğe giren Hukuk Mektebinin nizamnamesine⁶ göre idare edilecek ve mezun olanlar Nafia Nezaretinde istihdam edilecektir. Turuk ve Maâbir Mektebi mezunlarından doktor ünvanını alan mühendisler uygun rütbelerle mühendis olarak, doktor ünvanını alamayanlar ise kondüktör ünvanıyla kondüktörlük veya kondüktörlüğe denk memuriyetlerde istihdam edilecektir (Mahmud Cevad 2002: 144; İhsanoğlu 2010: 156).

⁶ Hukuk Mektebi Nizamnamesi için bakınız: (Özalp 1982: 279-284).

Sava Paşa'ya göre Turuk ve Maâbir Mektebinde okutulan dersler şu şekildedir (Dölen 2009: 148; İhsanoğlu 2010: 157):

Birinci Sene: Deskriptif geometri (birinci kısım), analitik geometri, endüstriyel fizik, trigonometri (düzlemsel ve küresel), topografya (arazi ölçümü), yüksek cebir, endüstriyel kimya, çizgisel resim (gölge ve sepya).

İkinci Sene: Diferansiyel ve integral hesap, endüstriyel kimya, uygulamalı deskriptif geometri (taş kesme ve ahşap tasarımı), endüstriyel fizik, genel mekanik, jeoloji ve mineraloji, topografya (arazi tesviyesi ve uygulamaları), analitik geometri, çizgisel resim (perspektif).

Üçüncü Sene: Malzemenin mukavemeti ve yapıların stabilitesi, jeoloji ve mineraloji, uygulamalı mekanik, arazide uygulama, yolların ve köprülerin inşaatı, deniz (su) yapıları (setler, barajlar, bataklıkların kurutulması, sulama), hidrolik, resim (konstrüksiyon).

Dördüncü Sene: Makineler, Yolların ve köprülerin inşaatı, deniz (su) yapıları, mimarlık (sivil yapılar), madenlerin aranması, teknoloji (malzemenin aranması ve hazırlanması), resim (endüstriyel ve mekanik), jeodezi (haritalar), keşif, rapor ve projelerin yazılması (idari işler).

Turuk ve Maâbir Nizamnamesinde de okulun bir ders programı bulunmaktadır (Özalp 1982: 268). Ancak nizamnamedeki derslerle Sava Paşa'nın verdiği çizelgedeki dersler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Burada görülen en önemli farklılık nizamnamede yer alan derslerden biri olan "demiryollarının tesviye ve inşası"na Sava Paşa tarafından verilen çizelgede yer verilmemiş olmasıdır.

Turuk ve Maâbir Mektebinde ders veren öğretmenler olarak Mösyö Briot, Mösyö Lambert, Mösyö Frade, Mösyö Girard, Mösyö Fleury, Mösyö Charrel, Mösyö Abrami, Mösyö Pinar, Kolağası Refik Efendi, Binbaşı Ahmed Efendi, Kolağası Rifat Efendi, Kolağası Edhem Efendi, Yüşbaşı Dâniş Efendi, Hüsnü Bey, Aziz Bey, Hayri Bey, Zeki Bey, Mösyö Gazier, Muallim Muavini Yüzbaşı Emin Efendi, Kondüktör Mösyö Cassan, Mösyö Orpilidi İskanovi, Mösyö Depro ve Lökök Bey görülmektedir. Okulda temel bilim derslerinin Mekteb-i Sultani hocaları tarafından, teknik derslerin ise Mühendishane-i Berri-i Hümayunda öğretmenlik yapan subaylar tarafından yürütüldüğünü belirtmek gerekir (Dölen 2009: 146).

1874'te Mülkiye Mühendis Mektebi adıyla yeniden açılan Turuk ve Maâbir Mektebinin ilk eğitim-öğretim yılında (1874-75) beş öğretmeni bulunduğu görülmektedir. 1875 tarihli devlet salnamesinde okulun öğretmenleri ve verdikleri dersler belirtilmekle birlikte öğrenci sayısına dair kayıt yoktur (Salname-i Devlet-i Aliyye 1292: 134). Ancak Ekmeleddin İhsanoğlu okulun ilk açıldığında yirmi altı öğrencisi bulunduğunu söylemektedir (İhsanoğlu 2010: 158). İkinci eğitim-öğretim yılında (1875-76) ise okulun öğretmen sayısı 10'a yükselmiştir. Öğrenci sayısına dair yine herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (Salname-i Devlet-i Aliyye 1293: 136-137). Devlet salnamelerinde Turuk ve Maâbir Mektebiyle ilgili en son kaydın yer aldığı 1877 yılında okulun öğretmen sayısının 15'e yükseldiği görülür. Bu tarihte okulun öğrenci sayısı ise 43'tür (Salname-i Devlet Aliyye 1294: 383).

1877-78 eğitim-öğretim yılında Darülfünunun derslerine ara verilmesinden dolayı Turuk ve Maâbir Mektebinde de derslere ara verilmiştir ancak okul 1878-79 eğitim-öğretim yılında tekrar açılmıştır (İhsanoğlu 2010: 158). Ancak okul bu tarihte Turuk ve Maâbir Mektebi adıyla değil Mühendisin-i Mülkiye Mektebi adıyla açılmıştır. "Mekteb-i Sultaniye merbut" olarak açıldığı görülen bu mektepte sadece iki öğretmen bulunduğu ve fenn-i inşaat, şimendifer, turuk ve maâbir, resm-i hatt olmak üzere dört ders okutulduğu görülmektedir (Salname-i Devlet-i

Aliyye 1297: 400). Bunlar Turuk ve Maâbir Mektebiyle ilgili elimizdeki son bilgilerdir. Bu tarihten sonra Turuk ve Maâbir Mektebi hakkında herhangi bir bilgi veya belgeye rastlanmamaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin siyasi tarihindeki gelişmelerle eğitim alanındaki gelişmeler arasında büyük bir paralellik olduğu görülmektedir. Osmanlı modernleşmesi ilkin askeri kurumlarda başlamıştır. Askeri alanda yapılan reform çalışmalarının başka alanlara da yansması kaçınılmazdı. Modern bir askeri teşkilat için bütün devlet yapısının modernleştirilmesi gerekiyordu. Öncelikle sağlam bir mali yapı ve vergi sistemi kurulmalıydı, sağlam bir mali yapı ve vergi sistemi bunları idare edecek iyi yetişmiş bir bürokratik kadro ile mümkündü. Ayrıca yeni sistemi yönlendirecek gelişmiş bir adli nizamla ihtiyaç vardı. Bütün bunlar ancak iyi işleyen ve ihtiyaca cevap verebilecek bir eğitim anlayışıyla tesis edilebilirdi.

Eğitimin modernleştirilmesi demek ülkenin ihtiyacı olan bütün alanlarda istihdam edilebilecek yetişmiş eleman ihtiyacını karşılamak demektir. Bu alanlardan biri de şüphesiz ülkenin yol ve köprülerinin tamir ve ıslahıyla ilgiliydi. Bunun için ise mühendislerle dolayısıyla mühendis yetiştirecek eğitim kurumlarına ihtiyaç vardı. Gerçi daha XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren -mühendishanelerin kurulmasıyla birlikte- Osmanlı Devleti mühendis yetiştiriyordu ama ülkede sivil mühendislik okulları mevcut değildi. Mühendis ihtiyacı genellikle Avrupa ülkelerinden karşılanıyordu. Bu durum Tanzimat dönemi idarecilerini bir sivil mühendislik okulu açmaya sevk etmiş ve bu konuda 1860'lı yıllardan itibaren çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde ülkenin mühendis ihtiyacını karşılamak amacıyla Ticaret Nezaretine bağlı bir sivil mühendislik okulunun açılması tasarlanmış hatta Turuk ve Maâbir Mektebi adıyla açılması tasarlanan bu okul için 1862'de bir de nizamname kaleme alınmıştır. Ancak sivil mühendislik mektebinin bu tarihte açılıp açılmadığı bilinmemektedir. Ne var ki yaygın görüş Turuk ve Maâbir Mektebinin 1874'te açıldığı yönündedir ancak kaynaklardan 1868'den itibaren Mülkiye Mühendis Mektebi adıyla bir sivil mühendislik okulunun faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum 1874'ten önce de bir sivil mühendislik okulu açıldığını kesin olarak göstermektedir. 1868 ila 1871 arasında faaliyet gösterilen ilk sivil mühendislik okulunun sadece dört yıl eğitim-öğretime devam ettikten sonra kapatılması araştırmacıları yanıltmış, okulun ikinci açılış tarihi olan 1874 tarihi Türkiye'de sivil mühendislik eğitiminin başlangıç tarihi kabul edilmiştir. Turuk ve Maâbir Mektebinin açılış tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1860'lı yılların ortalarında açıldığı tahmin edilebilir. Okul kaynaklarda bazen Mülkiye Mühendis Mektebi bazen Mühendisin-i Mülkiye Mektebi ve bazen de Turuk ve Maâbir Mektebi olarak geçmektedir. 1880'den itibaren ise Turuk ve Maâbir Mektebi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Doğrusu ülkenin mühendis ihtiyacının karşılanması yönünde atılmış çok önemli bir adım olan böyle bir teşebbüsün niçin başarısızlıkla sonuçlandığı ve sivil mühendislik okulunun neden kısa aralıklarla açılıp kapandığını açıklamak mümkün olamamaktadır.

Turuk ve Maâbir Mektebi Nizamnamesi

Birinci Bab

Mektebin Teşkiline Dairdir.

Birinci Bend: Turuk ve Maâbir Mektebi teşkilinden maksad maâbir mühendislerine devlet tarafından ihale olunan hizmet için mühendis yetiştirilmesidir.

İkinci Bend: Mekteb-i mezkûr Dersaadet'de bulunarak Ticaret Nezareti zîr-i idaresinde olacaktır.

Üçüncü Bend: Mektebe alınacak şakirdanın mikdar-ı adedi maâbir hizmetinin ihtiyacatına kâfi olmak üzere beher sene canib-i nezaretten tahsis buyurulacaktır.

Dördüncü Bend: Mekteb-i mezkûr biri idadiye ve diğeri asıl mekteb olmak üzere iki kısma münkasım olacaktır.

Beşinci Bend: İdadiyede talim olunacak dersler asıl mektebe alınacak şakirdandan matlub olan uluma dair olacağından behemehal ulum-ı riyaziye usulünü ve giderek fizik yani hikmet-i tabi'iyeye ve kimya yani ilm-i terkiib ve tahlil-i ecsam ve kozmografi yani mukaddemat-ı ilm-i heyet ve meteoroloji yani alâim-i semâviyeye müteallık usul ve kavaid talimini şamil olacaktır.

Altıncı Bend: Asıl mektebde okunacak dersler turuk-ı âdiye ve şose ve demiryolları ve köprü inşasına ve taksim-i miyâh ve bataklık olan arazi kurutulması suretine dair olacağından maada mühendisler için lüzumu olduğu derece ilm-i cebir-i eşkâl ile fenn-i mimarî-i beledî ve teknoloji yani ilm-i külliyyat-ı sana'iyeye ve idare-i mülkiye usulünü şamil olacaktır ve gittikçe nehir mecraları ıslahatına ve deniz limanları inşası imalatına ve ale'l-umum berren ve bahren mevkillerin birbirleriyle iştirakine medâr olacak turuk ve mesaile dair mahsus dersler okutturulacaktır.

İkinci Bab

Şakirdanın Mektebe Alınacakları Suretine Dairdir.

Yedinci Bend: Gerek idadiyeye ve gerek asıl mektebe alınacak şakirdan hakkında bi'r-rekabe imtihan usulü icra olunarak imtihana talib olanlar beyninde hangileri ziyade ibrâz-ı liyakat ederler ise kabul olunub sairleri kabul olunmayacaktır. Şu kadar ki asıl mektebde açık bulunacak şakird yerlerinin sülûsânı devletin mekatib-i idadiyesi mahrecleri için tevkif kılınacaktır.

Sekizinci Bend: Teb'adan olub telkih olunmuş veyahut çiçek illetini çıkarmış olduğunu ve idadiyeye veyahut büyük mektebe girmeğe talib olduğu vakit yaşı yirmi beş seneyi tecavüz etmemiş idüğünü veyahut on sekiz ve yirmi seneyi geçmiş bulunduğunu isbata muktedir olmayanlar bi'r-rekabe icra olunacak imtihanlara dahil olamazlar.

Dokuzuncu Bend: Ber-vech-i bâlâ bi'l-imtihan mektebe alınacak şakirdandan maada mekteb-i harbiye şakirdanından olub canib-i ser-askerîden tensib buyurulacak kimseler mekteb-i mezkur derslerini istima'a mezun olacaktır.

Onuncu Bend: İmtihanların hangi mevada dair olacağını ve imtihanlara mübaşeret olunacak gün hangisi olduğunu tahsis edilmesi maâbir nazırı bulunacak zatın idaresine menût olacaktır. Şu kadar ki bu babda ıslahat meclisinin re'yi alınmak lazımedendir. Kezalik imtihan-ı mümeyyiz efendiler dahi canib-i nezaretten tayin buyurulacaktır.

On Birinci Bend: İmtihanlar hitam bulduktan sonra mektebe alınacak ve mektebden çıkacak şakirdan imtihanına memur olan mümeyyizler mekteb müdürünün riyaseti tahtında olarak akd-ı meclis birle mektebe dahil olmağa müstahak buyurulacak talebenin defterlerini tanzim edeceklerdir. Ve işbu meclis azasının sülûsânı hazır olmadıkça müzakerata mübaşeret olunamayacaktır.

On İkinci Bend: Sekizinci bendin ahkâmını icra birle imtihan-ı meclis defterinde mukayyed bulunanlar maâbir nazırının emriyle şakirdan silkine dahil olacaktır. (...) üçüncü bendde zikr olunan mikdarı tecavüz etmeyerek yedinci bendde beyan olunan ahkama riayet oluna.

On Üçüncü Bend: Bir illetden dolayı veyahut hasbe'l-vücut maâbir hizmetlerine nâ-kabil olanlar kat'an ve kat'iiyyeten kayd ve kabul olunmayacaktır.

Üçüncü Bab

Mekteb Memurlarına Dairdir.

Fasl-ı Evvel

Mekteb İdaresi Beyanındadır.

On Dördüncü Bend: Mekteb idaresine memur olacak müdür maâbir mühendislerinden ve meclis-i maâbir azasından olması lazımeden olarak nazır hazretlerinin arzı üzerine bâ-irade-i seniyye tayin buyurulacaktır ve müdür-i mumâleyhin memuriyeti mektebin her bir umuruna şamil olub kâffe-i nizamatin fiile getirilmesi uhdesine muhavvel olacağından talim ve taallüm ve zabıta ve idareye dair bi'l-cümle hususatı canib-i nezarete arz ve ifade eyleye ve nazır efendi hazretlerinin gaybubetinde mekteb meclis riyasetinde îfâ-yı vekalet edecektir.

Fasl-ı Sâni

Muallimlere Dairdir.

On Beşinci Bend: Talimde istihdam olunacak muallimînin aded ve ünvanı ber-vech-i âtî beyan olunur.

1 fenn-i mimarî muallimi

1 fûnun-ı tabi'iyeye ve külliyyat-ı sana'iyeye muallimi

1 ulum-ı riyaziye ile cebir-i eşkâl ilminin edevât-ı inşaiyye mukavemetine ve ebniye metanetine tatbiki muallimi

1 hendese-i resmiye ile resim ve harita ameliyatı hocası

On Altıncı Bend: Lüzum-ı hakikisi tebeyyün edüb mekteb meclis tarafından iltimas olunduğu halde bâlâda zikr olunan dersler için canib-i nezaretden birer hoca muavini tayin olunabilecektir.

On Yedinci Bend: Kezalik meclisin iltiması üzerine müzakereci namıyla bir veyahut müteaddid mühendisler tayinine nezaret-i müşârûnileyhâ mezun ola ve işbu müzakerecilerin vazife-i memuriyetleri hocaların zîr-i idaresinde olarak şakirdanın talimatını tahkik ve takdir ile talim olunan derslerden imtihanlarda hocalara îfâ-yı lazime-i muavenet eylemekden ibaret olacaktır.

On Sekizinci Bend: Bunlardan maada meclisin iltiması üzerine tedrisi hususunda hocalara îfâ-yı lazime-i muavenet zımında çend nefer müsteidd şakirdanın sınıfbaşları olmak üzere canib-i nezaretden tayin olunmaları caiz olacaktır. Ve bu makule sınıfbaşlarının vazife-i memuriyetleri hocalardan doğrudan doğruya aldıkları dersleri hemsınıfları bulunanlara beyan ve ifade etmek ve şayet müşkilat zuhurunda bunların hal ve izâle suretini hocalardan sual eylemekden ibaret olacaktır.

On Dokuzuncu Bend: Hocalar ecnebiden olmadıkları halde mekteb meclisi tarafından takdim olunacak defterden alınarak bâ-irade-i seniyye tayin buyurulacaktır. Hoca muavinleri ve müzakereciler ise mekteb meclisi tarafından arz olunarak canib-i nezaretden ve sınıfbaşları muallimleri arzı üzerine mekteb müdürü tarafından tayin kılınacaktır.

Fasl-ı Sâlis

Mekteb Muhasebesine Dairdir.

Yirminci Bend: Meclis mekteb-i maâbir nazırı bulunan zatın gaybubetinde müdür-i mektebin zîr-i riyasetinde bulunmak üzere mekteb müdürü ve canib-i nezaretten tayin buyurulacak meclis-i maâbirden iki aza ve mekteb hocalarından ibaret olacaktır.

Yirmi Birinci Bend: Meclise davet maddesi reisin mukteza-yı memuriyetinden olub meclis-i mezkûr iktiza etdikçe ve hiç olmaz ise ders ayları içinde iki ayda bir kere olsun akd oluna ve meclis azasının nisfından velev bir olsun ziyadesi hazır olmadıkça müzakerata mübaşeret olunmaya ve tasdik olunmak üzere cemi' kararları canib-i nezarete takdim kılınacaktır.

Yirmi İkinci Bend: Meclis-i mezkûr şakirdanının mektebden tard ve ihraçları veyahut buldukları sınıfdan sınıf-ı âhere nakilden men' ve tevkifleri misillü şakirdanın emvâl ve keyfiyatına dair olan kâffe-i mevâdd hakkında icra-yı müzakerat ede ve ders cetvelleriyle beraber şakirdanın âsâr-ı dersiyelerini takdir zımnında mer'î tutulacak kavâid ve usulünü canib-i nezarete ifade ve tebliğ eyleye ve beher sene hitamında ders ve imtihan cetvellerinde lazım görülen ta'dilatı ıslahat meclisine arz ve ifadeye mezun olacağı misillü canib-i nezaretten havale buyurulacak kâffe-i hususata dair i'tâ-yı re'ye sâlim ola.

Fasl-ı Râbi'

Mektebin İdaresinde Müstahdem Olacak Memurîne Dairdir.

Yirmi Üçüncü Bend: Mektebin idare-i dahiliyesinde istihdam olunacak memurînin aded ve ünvanı ber-vech-i âfî beyan olunur.

1 müfettiş namıyla bir zabıt

1 kütüb ve âlât ve müzehane muhafazasına memur olacak kâtib

1 muhasebeci hizmetine istihdam olunacak ressam

1 kapıcı

Münasib mikdar resimci ve muvakkaten alınacak yazıcılar ile iktiza eden odacı ve hademe

Yirmi Dördüncü Bend: Bend-i ânifde zikri sebkat edib daimî surette istihdam olunacak memurîn ve saire mekteb müdürü arzı üzerine nazır hazretleri tarafından tayin oluna ve muvakkaten istihdamına lüzum görülenler müdür tarafından intihab olunacaktır.

Dördüncü Bab

Islahat Meclisine Dairdir.

Yirmi Beşinci Bend: Şakirdanın istihsal etdikleri talimat-ı dersiyelerini heyet-i mecmualarınca tahkik ve takdir ve mektebin umur-ı tahsilîyesini ikmal hususunda fâidesi melhuz olan tedabiri iş'ar ve tezkir zımnında beher sene-i dersiyeye hitamında ıslahat meclisi namında olarak bir komisyon-ı mahsus teşkil kılına.

Yirmi Altıncı Bend: Meclis-i mezkûr mekteb müdürü zîr-i riyâsetinde olmak üzere duhuliyeye ve hurûciyeye imtihanlar mümeyyizleri ve iki hoca ve Meclis-i Maâbirden iki aza ve iki nefer maâbir mühendisinden ibaret olacağından meclis-i mezkura dahil olacak Meclis-i Maâbir azasıyla maâbir mühendisleri beher sene nezaret canibinden mekteb hocaları ise mekteb meclisi tarafından tayin olunacaktır.

Yirmi Yedinci Bend: Beher sene ber-vech-i bâlâ teşkil olunacak ıslahat meclisinin vazife-i memuriyeti iki nev' olub evvel emirde hocaların muvakkat olmak üzere tanzim eyledikleri defter mucebince şakirdanın her birine tahsis ve ihsan buyurulacak mükafat defterini kat'iyen tertib eyleye şu kadar ki dahil-i meclis olmayan hocalar dahi bu babda cârî olacak müzakeratda hazır olarak re'y vermeksizin mücerred kendi re'yelerini ifadeye mezun olduklarından maada bunlardan her biri talim etmiş olduğu dersine gelince re'y itasına dahi müstahak olacaktır. Ba'dehu meclis-i mezkûr mektebin umur-ı tahsiliyesini ikmal zımında dermeyân olunan tedabir üzerine sarf-ı efkâr birle faidesi melhuz olan tedabiri mazbatalarda kayd ile cenab-ı nezarete iş'ar ve tebliğ ede ve nazır-ı müşârunileyh bu makule maruzat üzerine mekteb meclisinin re'yini almadıkça bir türlü emr ısdâr etmeye.

Beşinci Bab

Umur-ı Tahsiliyeye Dairdir.

Fasl-ı Evvel

İdadiye Mektebine Dairdir.

Yirmi Sekizinci Bend: İdadiye mektebi talimi şifahen okunacak dersler ile resim ve harita ameliyatını şamil olacaktır.

Yirmi Dokuzuncu Bend: İdadiyede okunacak dersler müddeti iki senelik olacağından mezkur dersler ve talimat beher sene eylül ibtidasında mübaşeret birle ramazan şehri müstesna tutularak sekiz ay mütemâdî olacaktır.

Fasl-ı Sâni

Büyük Mektebe Dairdir.

Otuzuncu Bend: Büyük mektebin usul-i tedrisiyesi iki nev' olub mekteb talimiyle taşraya gönderilecek şakirdanın ameliyatını şamildir.

Otuz Birinci Bend: Asıl mekteb talimi şifahen okutulacak dersler ve resim fenni ve müzekkere tertibi ve turuk ve köprü misillü fenne müteallık hususata dair bi'r-rekabe layiha tahriri ve kimya(?) ameliyatıyla bina levazımatı tecrübesi sureti ve harita ve satih tanzimi usulü tedrisinden ibaret olacaktır. Münasib düşdükçe şakirdana kabarık tezgâhları[?] gezdirilecektir.

Otuz İkinci Bend: Büyük mektebin dersleri nihayet üç sene mütemâdî olacak ise de halât-ı zaruriye vuku'unda müddet-i mezkurenin taklil ve taksiri caizdir ve mekteb dersleri ve talimatı beher sene teşrin-i ulâ ibtidasından bed'en şürû' birle mâh-ı ramazan müstesnâ tutularak altı ay mütemâdî olacaktır.

Otuz Üçüncü Bend: Yaz mevsiminde şakirdan Dersaadet civarında veyahut eyâlâtda der-dest-i inşâ bulunan âdi yollar ve demiryollar ve saire imâlâtına memuren gönderilerek bir müdürün zîr-i idaresinde buldukları halde mühendislik fenni ameliyatında kesb-i tecrübe edeceklerdir. Ber-vech-i bâlâ memuren gönderilecek şakirdan

uhdelerine ihale olunacak memuriyetlerine dair olacağı hususu meclis tarafından arz olunarak canib-i nezaretten tasdik buyurulacaktır.

Otuz Dördüncü Bend: Memuren gönderilecek şakirdanın birer jurnalleri olacağından esnâ-yı memuriyetlerinde destres olacakları malumat ve ameliyât-ı mücerrebelerini ve her hususa dair mütalaat-ı vakı'alarını mezkur jurnalde derc ve işaret etmek lazımeden olarak sene-i âtiye-i dersiyenin hitâmında vukubulacak taksimlerinde jurnallerinin kadr ve ehemmiyeti ve esnâ-yı memuriyetlerinde izhar eyledikleri mehâret ve hamiyetleri takdir kılınacaktır.

Otuz Beşinci Bend: Sene-i derkiye-i âhire hitâmında mektebe ikâmetleri esnasında ziyade izhar-ı liyakat ve ibraz-ı maharet etmiş olan şakirdanın memalik-i ecnebiyeye memuren gönderilmeleri caiz olacaktır.

Altıncı Bab

Mektebin Nizamat-ı Dahiliyesine Dairdir.

Fasl-ı Evvel

Zabıta-i Dahiliyeye Dairdir.

Otuz Altıncı Bend: Maâbir Mektebi şakirdanı haricî olub mektebde beytütet etmeyecekler ise de derslerinde her gün yani ramazan şehriyle cuma ve pazar ve sair tatil günlerinden maada mektebin idare-i dahiliyesi kanunnamesince tahsis olunacak saat-i muayyenede mektebde hazır olmaları lazımedendir.

Otuz Yedinci Bend: Şakirdanın şayet ifâ-yı lazıme-i zimmetleri tekâsülleri vukuunda muallim ve muallim muavinleri tarafından icra olunacak tedbiratdan maada mektebin zabıtasına muhalif hareket edenleri hakkında cünhalarının evâmir defterine derc ve tezkiri ve meclisce ta'zîrleri ve yukarı sınıfa nakilden men' ve tevkifleri ve mektebden tard ve ihracları misillü te'dibât caiz ola. Şu kadar ki ileri sınıfa nakilden men' ve tevkîf ve mektebden tard ve ihrac te'dibâtı mücerred meclis tarafından arz olunarak canib-i nezaretten hükm olunabilecektir.

Fasl-ı Sâni

Şakirdana İta Olunacak Maaş ve Saireye Dairdir.

Otuz Sekizinci Bend: Şakirdanın her birine mektebe alındığı vakit birer aba ve beher sene ikişer tam elbise takımı verileceği misillü mektebden hurucları vakit dahi birer aba ve ikişer tam elbise takımı ita kılınacak ve herbirlerine ber-vech-i âfî şehriye maaş tahsis olunacaktır. Şöyle ki idadiye şakirdanından her birisine hangi sınıftan olursa olsun seksen, asıl mekteb birinci sene şakirdanına yüz elli, ikinci sene iki yüz, üçüncü sene iki yüz elli guruş maaş verilecek olduğundan maada sınıfbaşı olunacak şakirdana ilaveten maaş olarak şehriye yüz guruş ita olunacaktır.

Otuz Dokuzuncu Bend: Memuren irsal olunacak asıl mekteb şakirdanına esna-yı memuriyetlerinde bin iki yüz guruş maaş ve mesarîf-ı râhiyelerinden maada yol tedarikleri için başkaca bin guruş mekteb canibinden verilecektir.

Yedinci Bab

Şakirdanın Sınıflara Taksim Sureti ve Mükafatlarına ve Mektebden Huruçları Vaktinde Onlara Verilecek Rütbelere Dairdir.

Kırkinci Bend: Sınıflarda şakirdanın birbirlerine nisbeten ehliyet-i müktesebelerine göre tayin ve tahsis kılınacağından ehliyet-i müktesebeleri takdiri hususu öyle bir tarz üzere icra olunacaktır ki derslerde gösterdikleri müdavemetleriyle beraber sene-i dersiyenin esnasında veyahut hitamında vaki' olmuş imtihanlarda zuhura gelmiş olan derece-i malumatlarına ve kaleme aldıkları layiha ve müzekerelerin hüsn-i tertibine ve ameliyatca veyahut memuren irsal olundukları vaktide ibraz ettikleri liyakate layıkı vech üzere riayet oluna. Şöyle ki derece-i müdavemetleri ve imtihanlarında veyahut kaleme aldıkları tahriratda ve her nevi ameliyatda ibraz eyledikleri liyakatleri erkâm-ı mahsusa ile işaret olunacak ve şakirdanın her biri için mektebe duhulü gününden beri ayrı ayrı hesap tutulacak olduğundan erkâm-ı mezkûre bu makule hesab defterinde tahrir olundukça herbirlerinin ehliyet-i vaki'ası tebeyyün edecektir.

Kırk Birinci Bend: Bi'r-rekabe icra olunacak her bir nev' imtihanlarda tahsis kılınacak mükafatın derece ve ehliyetleriyle beraber şakirdanın bir sınıfdan diğer sınıfa nakilleri veyahut mektebden huruçları suretleri mekteb meclisinde ba'de't-tezekkür canib-i nezaretde tasdik buyurulacak kanunname-i mahsusada tayin ettirilecektir ve bu makule imtihanlarda şakirdanın ihraz edecekleri erkâm-ı mezkûreden maada takdim olunan layihaların en a'lâsı olmak üzere hükm olunacak iki layihanın mertebelerine mükafat verilecek ve işbu mükafat kütüb veyahut hendese ameliyatında ve satıl tertibinde isti'mal olunan âlât olmağlığı şakirdan-ı merkumenin re'y ve ihtiyarlarına ihale kılınacaktır.

Kırk İkinci Bend: Mekteb kanunnamesi mucibince derslerini tekmiil birle mektebden huruc edecek olan şakirdan mühendis-i maâbir sınıf-ı sâlis ünvanıyla beraber fiilen hizmete davet olunacakları güne değin otuz dokuncu bend iktizasınca memuren taşra irsal olunan şakirdan maaşı ita buyurulacaktır.

Kırk Üçüncü Bend: İdadiyede veyahut asıl mektebde bulunub birinci veyahut ikinci sene-i dersiyeden sonra ileri sınıflara tensib kılınmamış şakirdan meclisin arzı üzerine nazır hazretlerinin emri ile bir sene dahi mektebde ikamet edebilecektir. Şu kadar ki bir seneden ziyade bu makulelerin mektebde ikametleri vechen mine'l-vücûh tecviz kılınamayacaktır.

Sekizinci Bab

Mektebin Mesarısına Dairdir.

Kırk Dördüncü Bend: Mektebde muallim hizmetinde bulunacak mühendislerin her birine hangi rütbede olursa olsun maaş-ı mahsusundan maada zamîmen maaş olarak nazır tarafından senevî bir nev' tazminat akçesi tayin olunacağından işbu zamîmen maaş olacak meblağ mühendis maaşı nisfından dîn olamayacağı misillü hiç olmaz ise ayda her bir muallime üç bin ve her bir muallim muavinine iki bin ve her bir müzekkereciye bin beş yüz gurus verilmek üzere tahsis olunacaktır.

Kırk Beşinci Bend: Yirmi üçüncü bendde beyan olduğu üzere mekteb idaresinde müstahdem olacak memurîn maaşı nazır tarafından tayin buyurulacaktır.

Kırk Altıncı Bend: Mektebin varidat ve mesarîf-ı seneviyesi defteri devletin irâd ve masraf layihasında gösterilecek tahsisatca ve her sene hizmetin ihtiyacat-ı vakı'asına göre nazır hazretleri tarafından bâ-buyuruldu tanzim kılınacaktır.

KAYNAKÇA

I. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi (BOA)

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL.848-1).

Sadaret Divan Mukavelenameler (A.) DVN.MKL. 75-20).

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD. 207-32).

II. Devlet Salnameleri

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1285, Def'a 23.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1286, Def'a 24.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1287, Def'a 25.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1288, Def'a 26.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1292, Def'a 30.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1293, Def'a 31.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1294, Def'a 32.

Salname-i Devlet-i Aliyye, 1297, Def'a 35.

III. Resmi Yayınlar

“Hukuk Mektebi Nizamnamesi”. *Düstur, I. Tertip.* c. IV. 444-450.

“Maarif-i Umumiye Nizamnamesi”. *Düstur, I. Tertip.* c. II. 184-219.

“Memalik-i Mahruse-i Şahane Yollarının Tanzim ve Tesviyesi Hakkında Nizamnamedir”. *Düstur, I. Tertip.* c. IV. 522-530.

“Turuk ve Maâbir Mektebinin Nizamât-ı Dahiliyesidir”, *Düstur, I. Tertip.* c. III. 242-243.

IV. Telif ve Tetkik Eserler

Akyıldız, Ali (1993). *Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Akyüz, Yahya (2011). “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1 (2): 9-22.

Alkan, Ö. Mehmet (2005). “İmparatorluktan Cumhuriyet’e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim”. *Osmanlı Geçmişi ve Günümüz Türkiye’si. Derleyen. K. Karpat*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi. 73-242.

- Antel, Sadrettin Celal (1999). “Tanzimat Maarifi”. *Tanzimat I*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. 450-461.
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitiminde Modernleşme* (2014). İstanbul: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Berkes, Niyazi (2003). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çadırcı, M. (1991). “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 15 (26): 153-167.
- Dölen, Emre (2009). *Türkiye Üniversite Tarihi I -Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922-*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, Teyfur (1996). “Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı I”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51 (1): 183-247.
- Ergin, Osman Nuri (1977). *İstanbul Mektepleri ve İlim, Terbiye ve Sanat Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi Cilt I-II*. İstanbul: Eser Matbaası.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin (2010). *Darülfünun Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı Cilt 1*. İstanbul: IRCICA Yayınları.
- Keskin, Özkan (2005). *Osman ve Ma’âdin Nezareti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Koçer, Hasan Ali (1992). *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Lewis, Lewis (1993). *Modern Türkiye’nin Doğuşu*. çev. M. Kıratlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mahmud Cevad İbnü’ş-Şeyh Nâfi, (2002). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*. (Yayına Hazırlayanlar: M. Ergün, T. Duman, S. Arıbaş, H. Dilaver). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2010). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Özalp, Kazım (1982). *Millî Eğitimle İlgili Mevzuat*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Sakaoğlu, Necdet (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somel, Selçuk Akşin (2010). *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İlhan (1985). “Tanzimattan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*. C. II. İstanbul: İletişim Yayınları. 456-475.
- Tozlu, Selahattin (1999). “Osmanlı Yol Düzenlemeleri (1839-1908)”. *Osmanlı*. C. III. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları. 644-662.
- Yazıcı, N. (1992). “Tanzimatta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM* (3): 332-376.

EKLER

Ek I

BOA, MVL.848-1

Makam-ı celil-i sadaret-penâhîye

Ma'ruz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Tesviye-i turuk ve maâbire dair olan nizamnamenin onbeşinci maddei iktizasınca ihdas ve tesisi lazım gelen Turuk ve Maâbir Mektebi hakkında bu kerre meclis-i maâbir tarafından kırkaltı bendi şamil kaleme alınmış olan nizamname ol babda tanzim olunan mufassal mazbata-i esbab-ı mucibe ile beraber manzur-ı âlî-i hazret-i vekâlet-penâhîleri burulmak züere leffen takdim-i pişgâh-ı sâmi-i hidivîleri kılınmış ve sâye-i şevket-vâye-i hazret-i şahanede âsâr-ı himem-i celile-i cenâb-ı dâver-i ekremîleriyle Deraliyyede böyle bir mekteb vaz' ve tesis buyurulduğu halde bunun mülk ve milletce pek çok menâfi' ve muhsinâtı müşâhede olunacağı ve bu babda ihtiyar buyurulacak bazı mertebe fedakarlık dahi bunun ileride husûle getireceği menâfi'a nisbetle cüz'iyatdan kabilinden add olunacağı derkâr bulunmuş olduğuna ve her ne vakit olsa saltanat-ı seniyye-i memalik-i mahrûse yollarını bu hal-i nâ-marzîde bırakamayub bunların ıslah ve tesviyesi esbabını istihsale mecbur olarak bu cihetle zikr olunan yolların tesviyesi ve hal-i harabîde bulunan köprülerin tamir ve inşası ve bazı enhârın tağyir-i mecrası ve sair bunlara müteferri' ameliyâtın icrası için iki-üçyüz nefer mühendis istihdamına muhtac olacağına binaen ve bu cihetle bir Turuk ve Maâbir Mektebi vaz' ve tesisi icab-ı halden ve bu dahi emr ve irade-i cenab-ı hidivü'l-hamiyyetlerine mütevakkıf mevâddan bulunduğu muhât-ı ilm-i âlî-i hazret-i vekâlet-penâhîleri buyuruldukda ol babda ve her halde emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 8 Şevval sene 1278. [8 Nisan 1862]